PROTECŢIA BUNURILOR CULTURALE ÎN CONFLICTELE ARMATE. ASPECTE DE DREPT INTERNAȚIONAL PENAL

DORUL Olga, doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

”*Nimic nu poate rezista în fața argumentului de necesitate militară***”**
Eisenhower, 29 decembrie 1943

Problema protecției patrimoniului cultural în timp de război este una secundară, pe primul loc plasînduse protecția vieții umane. Totodată patrimoniul este elementul-cheie a societăților moderne.[1]

Patrimoniul cultural este definit drept un ansamblu de valori care trebuie transmise viitoarelor generații. Sunt tot genul de lucruri, locuri, obiecte care sunt purtătoare a acestor valori. Astfel, patrimoniul nu sunt doar lucrurile tangibile, sunt de asemenea obiceiurile, deprinderile, limba etc.”[2] Pînă nu demult cadrul normativ internațional se limita, în mare parte, asupra definirii patrimoniului cultural, în special protecția elementelor materiale ale patrimoniului. Patrimoniul imaterial, însă, era neglijat. Totodată, este necesar de subliniat că o convenție internațională pentru protecția patrimoniului imaterial a fost adoptată, sub egida UNESCO. În acest instrument, patrimoniul imaterial se definește drept “o totalitate de practici, reprezentări și expresii, cunoștințe, deprinderi care provoacă comunităților, grupurilor și indivizilor un sentiment de identitate și continuitate”.[3]

Cultura care trebuie să unească oamenii, necătînd la diferenţele existente între ei, şi prin aceasta să contribuie la fortificarea păcii, deseori, din păcate, îi dezbină. Nu este de mirare faptul că în timpul războiului sînt distruse monumentele, localurile sfinte, operele de artă şi alte opere ale spiritului uman. Uneori astfel de distrugeri au loc întâmplător. Deseori beligeranții justifică prin necesitate militară distrugerea obiectelor culturale. Aceasta a fost situația bombardării de către Statele Unite ale Americii în anul 1944 a vestitei mănăstiri din Monte-Cassino (Italia), care la acel moment era locul de apărare a forţelor naziste, ce au blocat mişcarea aliaţilor spre Roma. Însă de cele mai dese ori, astfel de distrugeri au loc în mod intenţionat. Scopul distrugerii monumentelor, localurilor sfinte, operelor de artă este de a nimici sufletul inamicului, nimicirea istoriei lui, culturii, credinţei, pentru ca orice urmă de prezenţă a lui să fie ştearsă. Nimicirea intenționată a monumentelor sau operelor de artă mărturiseşte despre transformarea conflictului într-un război rece. Uneori aceste acţiuni devin parte componentă a genocidului. Astfel, la ordinele regimului nazist erau în mod sistematic distruse sinagogele, şcolile evreieşti, centrele culturale, cimitirele şi alte monumente care mărturiseau despre

[1] Coissard P., La protection du patrimoin culturel en cas de conflit armé: enjeux et limites du cadre international. Mémoire de fin d’Etudes. Université Lyon, Institut d’Etudes Politiques de Lyon, 2007. p. 7
[2] Ibidem
[3] Convenția pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, 2003

prezenţa poporului evreu în cea mai mare parte a Europei ocupate. Doar în Praga au rămas sinagogele şi cimitirul evreiesc – naziştii în mod cinic au preconizat să păstreze această moştenire culturală pentru a o transforma într-un „muzeu a rasei evreieşti dispărute”.[1]

Totodată istoria ne arată că din cele mai vechi timpuri au fost luate măsuri pentru păstrarea locurilor sfinte şi operelor de artă. În Grecia, în perioada oraşelor-state cele mai importante locuri – Olimp, Delos, Dodon, erau considerate sfinte şi inviolabile. În ele era interzisă manifestarea violenţei, iar luptătorii învinşi puteau să-şi găsească acolo refugiu. Islamul, la fel, a stabilit numeroase reguli despre protecţia localurilor de cult a creştinilor şi iudeilor, precum şi a mănăstirilor. Dreptul antic indian al conflictelor armate, bazat pe principiul umanismului, reflectă aceeaşi atitudine. În antichitate, indienii respectau distincţia între obiectele militare şi obiectele civile, cele din urmă neputând fi agresate. La japonezii feudali, începînd cu secolul XVI a existat obiceiul să dea indicaţii, denumite „săi-satu” prin care ei interziceau soldaţilor săi să atace localurile de cult.[2]

Principiul distincţiei între obiectele militare şi bunurile civile se află la baza legilor şi obiceiurilor războiului, în special normelor privind purtarea acţiunilor de luptă. Astfel, Convenţiile de la Haga din anul 1899 şi 1907 interzic „distrugerea sau asaltul proprietăţii inamice, în afara cazurilor cînd o astfel de distrugere este condiţionată de necesitatea militară”. Protecţia suplimentară a bunurilor culturale a fost conferită prin dispoziţiile Convenţiilor de la Geneva din 12 august 1949 precum şi prin protocoalele adiţionale din 1977 la aceste convenţii.

Valorile culturale prezintă prin sine bunuri civile, şi prin urmare, constituie obiectul de protecţie a actelor internaţionale menţionate mai sus. Se interzice folosirea valorilor culturale în scopuri militare, precum şi atacarea lor intenţionată; în timpul atacului precum şi apărării este necesar să fie luate toate măsurile de precauţie, pentru a nu le pune în pericol. Însă această protecţie generală, aplicabilă tuturor bunurilor civile, nu este întotdeauna suficientă pentru asigurarea protecţiei valorilor culturale, care prezintă prin sine o parte a patrimoniului anumitor popoare şi a întregii omeniri. Ţinînd cont de particularităţile valorilor culturale, precum şi de importanţa lor pentru întreaga omenire, a fost decis să li se confere o protecţie specială. Prin urmare, bunurile culturale, în dreptul războiului beneficiază de dublă protecţie:

- pe de o parte, beneficiază de protecţie în calitate de bunuri civile şi, prin urmare, le sînt aplicabile toate dispoziţiile cu referire la protecţia bunurilor sau obiectelor civile;
- pe de altă parte, ele beneficiază de protecţie specială în baza dispoziţiilor privind protecţia valorilor culturale în conflictele armate.

Aceste două tipuri de protecţie nu se exclud, ci, din contra, se completează una pe alta.[3]

Rolul-cheie printre măsurile de protecţie îl joacă Registrul elveţian al valorilor culturale de importanţă naţională şi regională. Acest document, lucrat de cantoanele elveţiene prezintă prin sine o listă a valorilor culturale, ce beneficiază de protecţie în termenii articolului 1 din Convenţia de la Haga privind protecţia bunurilor culturale din anul 1954. Acest act realizează o clasificare strictă a valorilor de cult.[4]

Convenţia de la Haga privind protecţia bunurilor culturale din anul 1954 este prima dintre convenţiile UNESCO care are drept scop prezervarea patrimoniului cultural al omenirii. Acest act a pus bazele sistemului Convenţiei de la Haga din 1954, care reprezintă un ansamblu de documente, adoptate la Haga la 14 mai 1954 la Conferinţa interguvernamentală privind protecţia valorilor culturale în timp de conflict armat şi include:

- convenţia sus-numită;
- Regulamentul de executare, parte componentă a convenţiei;
- Protocolul facultativ;
- Trei rezoluţii privind forţele armate, care participă în operaţiunile realizate sub egida Organizaţiei Naţiunilor Unite:

[1] Бюньон Ф., Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. с. 5-6
[2] Бюньон Ф., Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. с. 7-8
[3] Ibidem p. 11-15
[4] Бюхель Р., Превентивные меры, принимаемые в Швейцарии для защиты культурных ценностей. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. с. 20

- Al doilea protocol la Convenţia de la Haga din 1954, care are un caracter profund novator. Intrarea în vigoare a acestui document marchează o nouă etapă în evoluţia regimului juridic de protecţie a valorilor culturale în timpul conflictului armat.[1]

Reieşind din pericolul social sporit al atacurilor săvârşite asupra valorilor de cult, în sistemul dreptului internațional a fost consacrat inclusiv fundamentul atragerii la răspundere internațională penală a persoanelor fizice pentru asemenea crime de război. În conformitate cu prevederile statutului de la Roma al Curții Penale Internaționale în articolul 8 alineatul 2 litera b p. (ix) este *calificată drept crimă de război fapta de a lansa intenţionat atacuri împotriva clădirilor consacrate religiei, învăţământului, artei, ştiinţei sau acţiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor şi locurilor unde bolnavii sau răniţii sunt adunaţi, cu condiţia ca aceste construcţii să nu fie obiective militare.*[2] Un asemenea regim de protecție nu se aplică dacă obiectul este considerat obiectiv militar în sensul dreptului internațional umanitar.[3]

Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (1977) în articolul 53 întitulat ”Protecţia bunurilor culturale şi a lăcaşurilor de cult” prevede :

Sub rezerva dispoziţiilor Convenţiei de la Haga, din 14 mai 1954, pentru protecţia bunurilor culturale în caz de conflict armat şi al altor instrumente internaţionale pertinente, este interzis:

a) să se comită orice act de ostilitate îndreptat împotriva monumentelor istorice, operelor de artă sau lăcaşurilor de cult care constituie patrimoniul cultural sau spiritual al popoarelor;

b) să se utilizeze aceste bunuri în sprijinul efortului militar;

c) să se facă din aceste bunuri obiect de represalii.

Suplimentar, în temeiul aceluiași protocol (art. 84 alin. 4 lit. d) sunt considerate ca încălcări grave ale Protocolului atunci când sunt comise cu intenţie şi cu violarea Convenţiilor sau a prezentului Protocol: … d) *faptul de a îndrepta atacuri împotriva monumentelor istorice, operelor de artă sau lăcaşurilor de cult clar recunoscute, care constituie patrimoniul cultural sau spiritual al popoarelor şi cărora le este acordată o protecţie specială pe baza unei înţelegeri speciale, de exemplu în cadrul unei organizaţii internaţionale competente, provocând astfel distrugerea lor la scară mare, atunci când nu există nici o dovadă de violare de către partea adversă a art. 53 alin. b) şi când monumentele istorice, operele de artă şi lăcaşurile de cult respective nu sunt situate în apropierea imediată a obiectivelor militare…*

Obiectul material al infracțiunii prevăzute de articolul 8 alineatul 2 litera b p. (ix) din Statutul Curții Penale Internaționale poate fi dedus suplimentar din prevederile Convenției de la Haga pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat. Potrivit dispoziției articolului 1 sunt socotite bunuri culturale, oricare ar fi originea sau proprietarul lor:

(a) bunurile, mobile sau imobile, care prezintă o mare importanţă pentru patrimoniul cultural al popoarelor, cum sunt monumentele de arhitectură, de artă, istorice, religioase sau laice, terenurile arheologice, grupurile de construcţii, care, în ansamblu, prezintă un interes istoric sau artistic, operele de artă, manuscrisele, cărţile şi alte obiecte de interes artistic, istoric sau arheologic, precum şi colecţiile ştiinţifice şi colecţiile importante de cărţi, arhive sau de reproduceri ale bunurilor definite mai sus;

(b) edificiile a căror destinaţie principală şi efectivă este de a conserva sau de a expune bunurile culturale mobile definite la alineatul (1), cum sunt muzeele, marile biblioteci, depozitele de arhive, precum şi adăposturile destinate să protejeze, în caz de conflict armat, bunurile culturale mobile definite la alineatul (a);

(c) centrele în cuprinsul cărora se află un număr considerabil de bunuri culturale, aşa cum sunt definite la alineatele (a) şi (b), denumite “centrele monumentale”.

Elementul material al infracțiunii indicate presupune atacul asupra unui obiect indicat mai sus. În acest caz termenul ”atac” trebuie interpretat în contextul art. 49 (2) din Protocolul adițional I, care dispune: ”*Dispoziţiile prezentului Protocol referitoare la atacuri se aplică tuturor atacurilor, oricare*

[1] Майнетти В., Новые перспективы для защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта: вступление в силу Второго Протокола к Гаагской конвенции 1954 г. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. с. 66

[2] Statutul Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998, ratificat de Republica Moldova la 9 septembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial nr. 190 din 29 septembrie 2010. http://lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=336126 [vizitat la 08.01.2015]

[3] Верле Г. Принципы международного уголовного права – Одесса, Москва: Фенікс, ТрансЛит, 2011. с. 588

ar fi teritoriul în care au loc, inclusiv pe teritoriul naţional aparţinând unei părţi la conflict, dar care se află sub controlul unei părţi adverse”. Un asemenea obiect nu poate fi considerat obiectiv militar.[1]

Latura subiectivă presupune prezența intenției subiectului infracțiunii în contextul atât conflictului armat internațional, precum și în cadrul conflictului armat fără caracter internațional.[2]

Bibliografie:

1. Coissard P., La protection du patrimoin culturel en cas de conflit armé: enjeux et limites du cadre international. Mémoire de fin d’Etudes. Université Lyon, Institut d’Etudes Politiques de Lyon, 2007. 76 p. http://www.doc.sciencespolyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2007/coissard_p/pdf/coissard_p.pdf
2. Convenția pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, 2003
3. Statutul Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998, ratificat de Republica Moldova la 9 septembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial nr. 190 din 29 septembrie 2010. http://lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=336126 [vizitat la 08.01.2015]
4. Бюньон Ф., Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. 176 с.
5. Бюхель Р., Превентивные меры, принимаемые в Швейцарии для защиты культурных ценностей. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. 176 с.
6. Верле Г. Принципы международного уголовного права – Одесса, Москва: Фенікс, ТрансЛит, 2011. – 882 с.
7. Майнетти В., Новые перспективы для защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта: вступление в силу Второго Протокола к Гаагской конвенции 1954 г. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. 176 с.

[1] Ibidem c. 590
[2] Ibidem c. 591